

Мерейтой

**Қазақстан Республикасы Ұлттық
Ғылым академиясының президенті,
химия ғылымдарының докторы,
профессор, академик
Мұрат Жұрынов – 70 жаста!**

Жұрынов Мұрат 1941 жылы 7 желтоқсанда Оңтүстік Қазақстан облысының Арыс қаласында дүниеге келген. Ұлты қазақ, химия ғылымдарының докторы, профессор (1981ж.), Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының мүшесі (1989 ж.), Қазақстан Республикасының ғылым, техника және білім саласындағы Мемлекеттік сыйлығының иегері (2003 ж.), Тәжікстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының штедлік мүшесі (академигі), бірнеше Халықаралық Ғылым академияларының мүшесі (2010 ж.), ҚР Президентінің жаңындағы Ұлттар Кенесінің мүшесі, ҚР Үкіметінің жоғары ғылыми-техникалық комиссиясының, ҚР Ғылым және білім министрлігі алқасының мүшесі, “ҚР Ұлттық Ғылым академиясының баяндамалары” журналының бас редакторы, Ислам конференциясы елдерінің Ғылыми академиялары ассоциациясының вице-президенті, ҚР ЮНЕСКО істері бойынша Ұлттық комиссиясының мүшесі, ҚР Парламенті Мәжілісі жаңындағы Қоғамдық Кенестің мүшесі, ҚР Премьер-Министрінің ғылым саласы бойынша кенесшісі. «Парасат» орденімен (2005 ж.), 2011 ж. 1 желтоқсанында Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан ғалымдарының Форумында «Барыс» орденімен марапаттады және басқа да көптеген медальдармен марапатталған. Ол Оңтүстік Қазақстан облысының, АҚШ-тың Кентукки штатының, сондай-ақ Арыс, Түркістан, Кентау және т.б. қалалардың Құрметті азаматы.

Қазақ химия-технологиялық институтын (қазіргі М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті) бітіргеннен кейін, М.Жұрынов сол оқу орнында оқытушы (1964-1966 жж.) болып істеді, одан кейін Мәскеудің Д.И.Менделеев атындағы химия-технология институтының (Ресей химия-технологиялық университеті) аспирантурасында оқып, кандидаттық диссертация қорғады (1967-1970 жж.). Содан кейін Қазақ химия-технологиялық институтында аға оқытушы, кафедра менгерушісі, факультет деканы болып қызмет атқарды (1970-1982 жж.). 1981 ж. Мәскеу қаласында докторлық диссертация қорғап, сол жылы профессор атағын алды. 1982 ж. Қарағанды мемлекеттік университетінің проректоры, 1985 ж. Қазақстан Ғылым академиясының Органикалық синтез және көмір химиясы институтының директоры, 1991 ж. Қ.А.Яссайи атындағы Түркістан мемлекеттік университетінің ректоры, 1995 ж. Қазақстан Республикасы Білім министрі, 1997 ж. Қ. А. Яссайи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің президенті (1997-2001 ж.) қызметтерінде болды. 2001-2007жж. ҚР Білім және ғылым министрлігінің Органикалық катализ және электрохимия институтының директоры қызметін атқарды. 2003 ж. және 2008 ж.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының президенті болып сайланды. 2010 ж. сөүір айынан бастап Қазақстан-Британ техникалық университетінің ғылым саласы бойынша проректоры.

Академик М.Ж.Жұрыновтың негізгі ғылыми бағыты – электрохимия саласы, оның ішінде табиғи қоспалар негізінде белгілі дәрілік және жана биологиялық белсенді заттарды электросинтез тәсілдерімен алу. Алкалоидтарды (наркотин, тебаин, сальсолин, афилин, соласодин т.б.) әртүрлі электрохимиялық әдістермен зертте, олардың электрохимиялық процестерінің механизмдерін анықтады. Оларды жан-жақты зерттей отырып (вольт-амперлік, спектральды, квантты-химиялық және т.б. тәсілдер), қатты электродтарда жүретін тотығу реакциясы кезінде алкалоидтардың молекулаларының құрамына әртүрлі функционалдық группаларды (гидроксилды, метоксилды, этоксилды т.б.) енгізу арқылы жана фармакологиялық белсенді заттарды (опиан қышқылы, котарнин, пахикарпин және т.б.) алу әдістері мен оларды синтездеудің электрохимиялық технологиясын жасап, оны өндіріске енгізді. Мәскеудегі Д.И.Менделеев атындағы химия-технологиялық институтында 1981 жылдың қантарында «Электрохимиялық технологиялар» мамандығы бойынша докторлық диссертация қорғады. Сол жылы ғылыми-әдістемелік еңбектері үшін оған профессор атағы берілді. М.Жұрыновтың ғылыми жетекшілігімен мыс, никель, темір мен кобальт фосфидтері сияқты қорғаныс өндірісі үшін қажетті заттарды алу технологиясы жасалды. Өзінің шәкірттерімен бірге нанокристалды ультрадисперсті металл ұнтақтарын алушың электрохимиялық әдістері жасалып, оның біріне авторлардың есімдері (Баешов-Жұрынов әдісі, А.С. №1441833, 1989) берілді, «КСРО өнертапқышы» медалімен марапатталды.

М.Ж.Жұрынов фосфор өндірісінің жанама өнімдері феррофосфор және фосфорлы қалдық (шлам) сияқты заттарды өндеудің электрохимиялық технологиясын жасап, өндіріске ірі экономикалық эффектімен енгізді. Феррофосфорды электрохимиялық тәсілмен еріту арқылы (биполярлы белшекті электродтарды қолдану арқылы) темір фосфатын, сондай-ақ жоғары сапалы болат өндірісінде қоспа ретінде қолданылатын вольфрам, молибден және ванадий алу технологиясын жасап, өндіріске енгізді. Фосфорлы қалдықтан таза фосфор мен мыс фосфидін өндірудің жоғары тиімді өндірістік қондыргысын жасады. Автордың бұл тәсілдері үшін АҚШ, Германия, Ұлыбритания және Венгрия мемлекеттері арнайы патент берді.

Академик М.Жұрыновтың басшылығымен өндірістердің кірленген және қалдық суларын жиілігі әртүрлі өзгермелі электр тоғын қолдана отырып, кесек биполярлы электродтары бар электролизерлерде өндеу арқылы тазалау технологиялары өндіріске енгізілді. Қолданыстағы электрохимиялық тотықтыру тәсілі арқылы ерімейтін металдарды (титан, алюминий және т.б.) еріту тәсілі жасалды. Бұл зерттеулердің барысында бұрын-сонды белгісіз құбылыс-әдетте тез пассивацияға ұшырап, анодта ерімейтін металдар электролиз кезінде де, тіпті электр тоғы тоқтатылғаннан кейін де постэлектролизді автоеру процесі табылды. Бұл процесс табигатта бұрын-сонды белгісіз болғандықтан ғылыми жаңалық (открытие) болып табылады.

М.Жұрынов 17 ғылыми монография, 600-ден астам ғылыми еңбектер жариялад, 120 авторлық қуәлік пен патентке ие болды. Оның жетекшілігімен 32 ғылым кандидаты, 6 ғылым докторы диссертация қорғап, 2 шәкірті КР ҰФА академигі болып сайланды.

М.Жұрыновтың ғылыми еңбектері штедлерде де жоғары бағаланды: оған Джорджтаун (Вашингтон) университетінің құрметті профессоры атағы (1996 ж.), Турция (Анкара) Жазушылар одағының (2001 ж.) сыйлығы, Токио университетінің (2001 ж.) алтын медалі, Франция ғылыми өндірістік қоғамының (2003 ж.) және Украина «Алтын фортуна» ғылыми-өндірістік қоғамының (2006 ж.) алтын медальдары тапсырылды. Сонымен қатар ол әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қ.И.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ, ҚарМТУ және т.б. университеттерінің құрметті профессоры.

М.Жұрынов КР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Жарлығымен (1991 ж.) ашылған Қ.А.Яссави атындағы Түркістан мемлекеттік университетінің бірінші ректоры болды. Ол университет 1993 ж. Қ.А.Яссави атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті болып қайта құрылды. Еліміздің бірінші халықаралық университетінің құрылуына және оның жылдам дамуына М.Жұрынов орасан зор үлес қосты. Қ.А.Яссави атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті М.Жұрыновтың басшылығымен 10 жыл ішінде республикада жетекші ірі университеттердің біріне айналды. Түркиядан 100 млн-ға жуық АҚШ долларын құрайтын, кері кайтарылмайтын, жәрдем каржы тартылып, Түркістанда 30 корпустан тұратын университет қалашығы салынды. Ол Түркістан қаласының көркейіп, дамуына да әсер етті.

2001-2007жж. аралығында Д.В.Сокольский атындағы Органикалық синтез және электрохимия институтының директоры қызметін атқарды. Осы жылдарда институттың жылдық қаржы көлемі бес есе артты, шетелдерге патенттер сатылып, өндіріске енгізілетін технологиялар жасалды. Батыс Еуропа елдерінің моделінде дамып келе жатқан ҚР Ұлттық Фылым академиясы да М. Жұрыновтың басшылығымен елеулі табыстарға жетуде.

Академик М.Жұрынов 1985 ж. бері мемлекеттік органдар мен мекемелерде, қоғамдық ұйымдарда бірінші басшы қызметін (министр, ректор, директор, президент) абыраймен атқарып келеді. Әріптестері оның іскерлігі мен терең біліктілігін, еңбекқорлығы мен қарапайымдылығын жоғары бағалайды.

Таңдамалы еңбектері: (монографиялары):

1. Жұрынов М.Ж. Физиологиялық белсенді заттардың электросинтезі. Караганды, 1984.
2. Молдахметов З.М., Жұрынов М.Ж., Минаев Б.Ф. Алкалоидтардың квантты электрохимиясы (монография). Алматы, 1986.
3. Газалиев А.М., Жұрынов М.Ж., Фазылов С.Д. Жана биobelсенді туынды алкалоидтар. Алматы, 1992.
4. Баешов Э., Жұрынов М. Электрохимия негіздері. Алматы, 2001.
5. Жұрынов М., Жәрменов А.А. Мыс гидроэлектрометаллургиясында полимерлі мембранныарды қолдану, Алматы, 1988.
6. Газалиев А.М., Жұрынов М.Ж. Гидразидтер химиясы мен фармакологиясы. Алматы 2002.
7. Жұрынов М., Газалиев А.М.. Эффедриндік алкалоидтардың гетероциклизациясы. Алматы, 2006.

ҚР ҰFA төралқасы, Алматы қаласы, 2011ж.

Академик Мұрат Жұрыновқа

Фылымның шыққан шынына,
Бөлөнген Алла нұрына.
Химия ғылымының атасы,
Атыңызды қостым жырыма.

Басқадан асқан бағыныз,
Баянды болсын тағыныз.
Халық үшін ұлы мереке,
Жетпіске толған шағыныз.

«Барыстан» тақтың орденді,
Еңбегінді елің көргенді.
Фылымның кірсөң бағына,
Аласарып асу жол берді.

Ерғали Ахметханов